

Ngập lụt đô thị - một vấn đề đáng quan tâm hiện nay và những đề xuất về truyền thông trên báo chí

ThS TRẦN THỊ HOA MAI

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: maitran1102@gmail.com

Nhận ngày 28 tháng 6 năm 2022; chấp nhận đăng tháng 7 năm 2022.

Tóm tắt: Ngập lụt đô thị sau mưa là một tình trạng phổ biến ở các đô thị và là một trong những vấn đề nan giải của đô thị hóa trong bối cảnh biến đổi khí hậu. Từ thực trạng ngập lụt đầu mùa mưa năm 2022, và thông tin trên báo mạng điện tử về ngập lụt đô thị, bài viết đề xuất một số giải pháp tăng cường hiệu quả và chất lượng thông tin về chủ đề này, góp phần tìm giải pháp giảm thiểu tác hại của ngập lụt đô thị tại Việt Nam.

Từ khóa: ngập lụt đô thị; biến đổi khí hậu; truyền thông.

Abstract: Urban flooding is a common situation in cities and is one of the dilemmas of urbanization in the context of climate change. Based on news about floods at the beginning of the rainy season in 2022 and information on online newspapers about urban flooding, this article proposes some solutions to improve the efficiency and quality of information on this topic, contributing to finding solutions to reduce the harmful effects of urban flooding in Vietnam.

Keywords: urban flooding; climate change; media communication.

1. Thực trạng ngập lụt đô thị tháng 5- 6.2022

Chỉ mới bắt đầu vào mùa mưa năm 2022, từ khóa “mưa” và “ngập lụt” tại các đô thị đã thường xuyên được nhắc đến. Trong tháng 5 và tháng 6.2022, mưa lớn dồn dập và hiếm gặp đã xảy ra liên tiếp ở khắp nơi, lượng mưa xô đổ các kỷ lục lịch sử trước đó. Từ 10.5 đến 15.5, mưa liên tục tại Quảng Ninh, Lạng Sơn, Vĩnh Phúc... Số liệu đo đạc tại Lạng Sơn cho thấy lượng mưa đạt kỷ lục cao nhất trong 50 năm qua. Tại Hà Nội trong tháng 5 và tháng 6 có nhiều cơn mưa lớn liên tục, đặc biệt là cơn mưa kéo dài 2 tiếng ngày 29.5, đã lập kỷ lục mới về lượng mưa so với mốc năm 1986, cách đây 36 năm. Mưa lớn luôn đi kèm với tình trạng ngập lụt trầm trọng tại các đô thị. Hà Nội có nhiều điểm ngập 30-50cm, có những nơi ngập sâu đến 1 mét. Tình trạng ngập lụt thường xuyên, liên tục đã làm cho nỗi lo lắng nước ngập bắt đầu đi sâu vào những câu chuyện và đời sống người dân đô thị.

Ngập lụt đô thị chắc chắn không còn là câu chuyện rủi ro thì thoảng xảy ra. Tình trạng này ngày càng nghiêm trọng hơn và thường xuyên hơn và ở tất

cả đô thị trên cả nước, trở thành vấn đề rất nan giải ở các đô thị trong nhiều năm trở lại đây, gây ra những thiệt hại về kinh tế xã hội không nhỏ. Từ những thành phố lớn được đầu tư hạ tầng như Hà Nội, Thành phố Hồ Chí Minh, những thành phố ven biển dễ thoát nước như Nha Trang, Đà Nẵng, những đô thị trên cao nguyên như Đà Lạt, Lai Châu, tất cả đều xảy ra tình trạng ngập lụt. Thậm chí là cả huyện đảo Phú Quốc cũng không tránh khỏi ngập lụt cục bộ sau mỗi trận mưa. Nguyên nhân của tình trạng này là gì? Tập huấn chuyên đề Phát triển đô thị bền vững trong điều kiện biến đổi khí hậu - Lồng ghép trong giảng dạy tổ chức tại Học viện Báo chí và Tuyên truyền tháng 8.2021 đã chỉ ra 5 nguyên nhân, đó là: 1) Điều kiện tự nhiên, khí tượng, thủy văn; 2) Năng lực hoạt động của hệ thống tiêu thoát nước đô thị; 3) Quy hoạch, quản lý phát triển đô thị; 4) Năng lực tổ chức và quản lý đô thị của chính quyền; 5) Ý thức cộng đồng dân cư.

Trong những nguyên nhân trên, đặc biệt là nguyên nhân thứ nhất về điều kiện tự nhiên, khí tượng, thủy văn, không thể không nhắc tới tác động đặc biệt nghiêm trọng của biến đổi khí hậu trong những năm

gần đây. Sự ấm lên của trái đất, băng tan, nước biển dâng, và các hiện tượng thời tiết cực đoan, đã tác động mạnh đến các đô thị, gây nên các ảnh hưởng nặng nề và các thiệt hại ngày một lớn. Mưa lớn bất thường là biểu hiện rất rõ của thời tiết cực đoan. Sự bất thường về khí hậu trên phạm vi toàn cầu đã, đang và sẽ xảy ra với tần suất nhiều hơn, phức tạp hơn, cường độ tăng mạnh hơn, và mức độ ảnh hưởng của thiên tai lên các đô thị cũng sẽ ngày càng rõ ràng và tàn khốc hơn.

Vấn đề càng trở nên đáng lo ngại hơn khi có dự đoán không mấy sáng sủa về khả năng giảm thiểu tác động biến đổi khí hậu trên toàn cầu. Hội nghị thượng đỉnh về biến đổi khí hậu COP26 (tháng 11.2021) đã bày tỏ lo ngại về nguy cơ thất bại của các mục tiêu khí hậu, khi mà những hành động tích cực của con người vẫn quá ít ỏi. Nước biển dâng, thiên tai và thời tiết cực đoan sẽ ngày một thường xuyên hơn nếu những nỗ lực kiềm chế sự nóng lên toàn cầu không thành công, điều đó cũng đồng nghĩa với việc các đô thị sẽ hứng chịu những đợt tàn phá nặng nề, trước hết là do ngập lụt, trong tương lai gần.

Giải pháp nào cho việc giảm thiểu ngập lụt đô thị trong điều kiện biến đổi khí hậu? Cũng trong Tập huấn chuyên đề *Phát triển đô thị bền vững trong điều kiện biến đổi khí hậu - Lồng ghép trong giảng dạy* tổ chức tại Học viện Báo chí và Tuyên truyền tháng 8.2021, các nhóm giải pháp giảm thiểu ngập lụt đã được đưa ra với mục đích lồng ghép trong giảng dạy đào tạo, bao gồm: nhóm giải pháp về kỹ thuật, nhóm giải pháp về quản lý, và nhóm giải pháp về sự tham gia của cộng đồng. Đáng chú ý là nhóm giải pháp về sự tham gia của cộng đồng, có hướng tiếp cận như sau: thoát nước là ngành khoa học phụ thuộc rất nhiều vào yếu tố tự nhiên và mang tính xã hội sâu sắc. Mọi giải pháp kỹ thuật đều không thể thành công nếu thiếu sự tham gia của cộng đồng. Người dân phải giác ngộ và cùng hành động. Họ phải biết về giá trị và vai trò của nước mưa, họ nhất thiết phải được cung cấp những kiến thức về kỹ thuật, công nghệ từ đơn giản đến phức tạp, để chung tay trong công tác phòng chống giảm thiểu ngập lụt đô thị. Vì những lý do trên, việc truyền thông, giáo dục cộng đồng là vô cùng cần thiết. Hệ thống báo chí, truyền thông có vai trò và trách nhiệm rất quan trọng trong vấn đề này.

2. Thông tin trên báo chí về ngập lụt đô thị

Theo dõi việc đăng tin bài về ngập lụt đô thị trong

thời gian tháng 5 và 6.2022 của ba tờ báo điện tử có uy tín ở Việt Nam là Vietnamnet, Vnexpress và Vietnamplus, có thể rút ra một số nhận xét về truyền thông của báo chí Việt Nam gần đây về vấn đề này.

Điều đầu tiên có thể nhận thấy báo chí đăng tin tức thời sự về tình trạng ngập lụt đô thị sau mỗi cơn mưa rất nhanh chóng, gần như tức thời, cùng với hình ảnh và video sinh động. Có thể thấy hàng loạt tin và bài phản ánh trên báo Vietnamnet: *Đường Hà Nội mênh mông nước, phương tiện loay hoay né điểm ngập; Nhiều tuyến phố Bắc Ninh ngập nặng sau mưa lớn, ô tô nổi “lênh phênh”;* *Đường gom đại lộ Thăng Long ngập như sông, đoàn xe ùn tắc cả km; Mưa như trút sáng cuối tuần, người Hà Nội vật lộn trong “biển nước”;* *Quảng Ninh mưa lớn suốt 3 giờ, quân đội điều xe đôn học sinh; Ngã nhào giữa biển nước Long Biên, quý cô bắt lực cầu cứu.* Báo Vnexpress cũng phản ánh rất sát thực trạng bằng cách rút tit ấn tượng: *Hà Nội mưa lớn, nước ngập lút bánh xe; Moto nước nhẹ nhàng lướt đi trên phố.* Báo Vietnamplus cũng có lượng tin bài phản ánh thực trạng khá lớn và thông tin cập nhật từ khắp các địa phương: *Hà Nội, mưa lớn khiến nhiều tuyến phố ngập thành sông; Lào Cai, mưa lớn trên diện rộng, nhiều tuyến đường lại ngập nặng; Bình Dương, mưa lớn gây ngập đường, giao thông gặp khó khăn...* Ngoài ra các báo còn đưa tin về tình trạng ngập lụt sau mưa tại nhiều đô thị lớn trên thế giới. Bức tranh thông tin về ngập lụt đô thị được phác họa khá toàn diện và sinh động. Đây là chủ đề thu hút và có nhiều hình ảnh ấn tượng. Việc thu thập các hình ảnh sinh động này không khó khăn lắm, vì người dân ở khắp nơi đã cập nhật hình ảnh thực trạng lên mạng xã hội gần như ngay lập tức. Đặc biệt, có những bài mang thông tin phân tích tổng hợp có tính khoa học, nội dung báo chí chất lượng cao, như bài *Những kỷ lục thiên tai, thời tiết bất thường trong tháng tại miền Bắc*, được Vietnamnet đăng trong chuyên trang Premium, độc giả phải trả phí mới được đọc.

Sau khi nước rút, các bài phân tích nguyên nhân, đi tìm giải pháp bắt đầu xuất hiện: *Hà Nội nên có sơ đồ cảnh báo ngập lụt (Vietnamnet); Bộ trưởng Trần Hồng Hà: Hà Nội nên xây bể ngầm chống ngập (Vnexpress); Chống ngập cho Thủ đô, vì sao nội thành Hà Nội lại ngập? (Vietnamplus).* So với các bài phân tích nguyên nhân của tình trạng ngập lụt đô thị nhiều năm trước, thì hiện tại báo chí đã có sự thay đổi. Nếu

trước kia, xu hướng phê phán chỉ trích các cơ quan quản lý, đặc biệt là các đơn vị thoát nước là chủ yếu, thì hiện nay hầu hết các bài phân tích nguyên nhân đều nhắc tới biến đổi khí hậu và các hiện tượng thời tiết cực đoan. Bên cạnh đó, những bất cập trong quản lý và qui hoạch, việc lấn chiếm quá nhiều không gian dành cho nước tại các khu đô thị cũng được nhắc tới, có nghĩa là báo chí đã đi tìm nguyên nhân tổng hợp chứ không chỉ hướng chỉ trích vào đơn vị có chức năng thoát nước. Ngoài ra, các bất cập về quản lý cũng được chỉ ra trong nhiều bài viết. Tóm lại, các nguyên nhân của ngập lụt đô thị đã được chỉ ra khá đầy đủ. Người đọc có thể có nhận thức về nguyên nhân khách quan, chủ quan, nhìn nhận cái giá phải trả của phát triển đô thị quá nhanh trong thời gian qua. Tuy nhiên việc chỉ ra nguyên nhân này vẫn chung chung, không có số liệu và phân tích so sánh cụ thể, không phải là những câu chuyện thực tiễn sinh động, hiệu quả, nên không thực sự gần gũi và dễ tiếp thu với công chúng. Một ví dụ viết về nguyên nhân: *“hiện nay hệ thống thoát nước Hà Nội đang yếu nhất đây là rất thiếu các hồ điều hòa để phân chia nước, giảm áp lực cho hệ thống đường ống. Bên cạnh đó, mật độ các miệng cống hút nước từ mặt đường xuống cống ngầm còn chưa cao. Theo Sở Xây dựng Hà Nội, tỷ lệ miệng ga thu nước này cần được đánh giá để bổ sung thêm, phù hợp với công suất của ống cống ngầm.”* (Chống ngập cho Thủ đô: vì sao nội thành Hà Nội lại ngập, Vietnamplus)

Số lượng tin bài đề cập đến các giải pháp cũng khá nhiều: *10% diện tích khu đô thị làm hồ chứa, bót cảnh phố Hà Nội thành sông (Vietnamnet), Bộ trưởng Trần Hồng Hà: Hà Nội nên xây bể ngầm chống ngập (Vnexpress), Đại biểu quốc hội: cần xây dựng hệ thống cảnh báo ngập lụt ở các đô thị (Vietnamplus)...* Nhưng có một vấn đề có thể nhận thấy, là phần lớn các bài viết sử dụng một cách trình bày khá chung chung, về những hướng giải pháp mang tính khái quát, sử dụng nhiều từ chuyên môn. Một ví dụ cụ thể: *cần xây dựng hệ thống cảnh báo online thời gian thực. Ngoài việc nâng cao tăng cường chất lượng và tần suất dự báo, các lưu vực, các đô thị cần xây dựng các mô hình thủy văn đủ chi tiết để ngay sau khi có các thông tin dự báo mưa, có thể mô phỏng tính toán ra các thông tin dự báo ngập lụt, dự báo dòng chảy (Đại biểu quốc hội: cần xây dựng hệ thống cảnh báo*

ngập lụt ở các đô thị (Vietnamplus)). Công chúng đọc báo, nếu không phải là người có chuyên môn sâu, sẽ cảm thấy mơ hồ về các giải pháp. Điều đáng chú ý là họ có thể dễ dàng xem lướt hoặc bỏ qua vì cảm thấy không có gì liên quan tới cá nhân mình.

Ngoài những nội dung trên, các báo còn đưa tin về tình trạng ngập lụt tại các đô thị trên thế giới, và các giải pháp chống ngập lụt của các nước, nhưng số lượng tin bài này không nhiều và cũng không sâu. Các bài viết chỉ mang tính thông tin và giới thiệu, không phân tích kỹ, không mang tính chất tham mưu tư vấn giải pháp cho đô thị ở Việt Nam.

3. Một số đề xuất trong truyền thông về ngập lụt đô thị trên báo chí

Ngập lụt đô thị là vấn đề nổi cộm trong đời sống xã hội hiện nay, và thông tin không thiếu vắng trên mặt báo. Nhưng có thể có những cách thức làm cho vấn đề này được truyền thông tốt hơn, toàn diện và sâu sắc hơn, nâng cao nhận thức xã hội, và chung tay cùng ứng phó thiên tai, phát triển đô thị an toàn và bền vững.

Tăng cường nhận thức về nguyên nhân ngập lụt đô thị.

Phản ánh về ngập lụt đô thị không nên chỉ là những thông tin và hình ảnh gây ngỡ ngàng, gây sốc và có phần hài hước về phố hóa thành sông, xe cộ bơi trong dòng nước, những tình huống dở khóc dở cười... Đó cũng không nên chỉ là sự chỉ trích những bất cập của qui hoạch và quản lý, với những cách nêu vấn đề như thế này: *“điệp khúc”* mưa là ngập, ngập ứng câu chuyện chưa có hồi kết, các ngành chức năng đang ở đâu, ngập lụt- càng chống càng trầm trọng... Những điều này có thể thu hút người đọc, nhưng cuối cùng, trách nhiệm của báo chí là đem lại nhận thức khách quan về những gì đang xảy ra cùng với những kiến giải sâu sắc. Báo chí phải làm rõ được các nguyên nhân của ngập lụt, để người dân không nhận thức phiến diện về điều này. Mặt khác, họ cần được thấy trách nhiệm của bản thân mỗi người trong đó.

Đây chính là lúc câu chuyện về biến đổi khí hậu và những hậu quả nặng nề của nó nên được nhận thức cụ thể, chân thực, trong bối cảnh địa phương. Biến đổi khí hậu có tần suất được nhắc đến khá dày trên truyền thông, nhưng để nó không biến thành vấn đề toàn cầu, vĩ mô, xa vời với nhận thức của công chúng, thì phải chỉ rõ sự tác động của biến đổi khí hậu vào

cuộc sống. Mặt khác, biến đổi khí hậu không phải hoàn toàn đến từ tự nhiên, nó hình thành từ những hành vi phát thải của con người và từ quá trình đô thị hóa quá nhanh và mạnh. Xây dựng, giao thông, tiêu dùng năng lượng là những thủ phạm gây phát thải khí nhà kính lớn, dẫn tới biến đổi khí hậu. Mỗi cư dân đô thị, theo những cách khác nhau, đều có phần trách nhiệm trong những hiện tượng thời tiết cực đoan ngày một nhiều lên hiện nay.

Một nguyên nhân nữa cũng ít được nhắc tới, là ý thức của cộng đồng dân cư. Việc xây dựng nhà trái phép, san lấp lấn chiếm kênh rạch, ao hồ, việc bê tông hóa, tôn cao cốt nền tùy tiện, đã ảnh hưởng nghiêm trọng đến khả năng thoát nước. Ngoài ra việc khai thác nước giếng khoan gây sụt lún đất, việc xả rác làm nghẹt các đường ống thoát nước, tất cả đều góp phần làm nên tình trạng ngập lụt. Nhận thức rõ những nguyên nhân này mới tìm được hướng đi tích cực.

Tăng cường tìm kiếm những giải pháp tích cực, hướng tới sự phát triển bền vững.

Ngoài việc phản ánh thực trạng, trách nhiệm của báo chí còn là chung tay đi tìm lời giải. Đó phải là những thông tin đa dạng về giải pháp chống ngập lụt, những mô hình và sáng kiến đã được áp dụng trên thế giới, những dự án đang được triển khai ở Việt Nam. Nguyên tắc tiếp cận của hệ thống giải pháp, là phát triển hệ thống thoát nước bền vững, hiệu quả, thích ứng với biến đổi khí hậu và nước biển dâng theo xu thế kiểm soát ngập thay vì chống ngập, bên cạnh đó là cần phối hợp các giải pháp quản lý, quy hoạch, kỹ thuật, và huy động sự tham gia của cộng đồng. Điều này cần được báo chí diễn giải một cách dễ hiểu và đại chúng. Có một cách diễn giải khá dễ hiểu, theo ông Hồ Long Phi, giám đốc Trung tâm Quản lý nước và Biến đổi Khí hậu, Đại học Quốc gia TP Hồ Chí Minh: *giải pháp bền vững nhất là cần hoàn trả và mở rộng không gian cho nước. Tất cả những giải pháp chống ngập mà không có yếu tố bảo toàn hay hoàn trả không gian cho nước đều ít nhiều mang tính di chuyển rủi ro từ nơi này qua nơi khác, hay tích lũy nguy cơ từ thế hệ trước sang thế hệ sau.* Nguyên tắc chung của phát triển bền vững, là cần tôn trọng tự nhiên. Chính vì vậy mà nguyên tắc đầu tiên của hệ thống giải pháp cho vấn đề ngập lụt đô thị, là tôn trọng không gian của nước và tạo ra chúng. Điều này được phản ánh trong những thiết kế bảo tồn những

vết trũng, ao hồ, những khu vực trồng cây xanh, thảm cỏ, những phương pháp lát nền dùng gạch có thể thấm thấu nước hoặc gạch lưới... Ưu tiên cho những giải pháp tạo ra sự thấm thấu nước tại chỗ hơn là những giải pháp tiêu thoát nước đi nơi khác. Những mô hình và giải pháp này cần được mô tả kỹ lưỡng và trực quan. Đó là những nội dung cần tăng cường trên báo chí, để mở rộng kiến thức cộng đồng. Thay vì ra sức tôn cao nền, bê tông hóa khi xây dựng, người dân sẽ lựa chọn hoặc đánh giá cao những thiết kế mở ra nhiều không gian cho nước.

Giáo dục cộng đồng, huy động sự tham gia của cộng đồng.

Các nhà chuyên môn đã nhận định, mọi giải pháp chống ngập lụt đô thị đều không thể thành công nếu như không có sự tham gia từ cộng đồng. Cần có sự chung tay trong công tác phòng chống giảm thiểu ngập úng đô thị, bằng sự liên kết giữa các thành viên, vì một mối quan tâm chung và hướng tới một quyền lợi chung. Việc huy động sức mạnh của cộng đồng đã và đang là một xu thế đúng đắn trong công tác giảm thiểu ngập úng của đô thị, phù hợp với chủ trương chính sách của Đảng và Nhà nước. Và như vậy, không ai có thể làm tốt nhiệm vụ giáo dục cộng đồng như báo chí. Báo chí có thể đưa thông tin hướng dẫn, cung cấp cho cộng đồng kiến thức và công nghệ kỹ thuật từ thấp đến cao, từ đơn giản đến phức tạp. Ví dụ như việc xây dựng nhà cửa cần có không gian cho nước và tạo điều kiện thấm thấu nước tại chỗ, hoặc các hình thức quản lý nước mưa, xây bể ngầm chứa nước và dùng nước mưa vào việc tưới cây hay các hoạt động khác, giúp người dân hiểu được vai trò và giá trị của nước mưa. Người dân có thể nhận thức được vai trò, trách nhiệm, những gì mình có thể làm được để giảm thiểu ngập lụt, hơn là chỉ trông chờ vào các cơ quan chức năng và Nhà nước.

Báo chí không thể nằm ngoài bất kỳ vấn đề nào của xã hội. Ngập lụt đô thị là câu chuyện, là vấn đề nan giải kéo dài đã rất nhiều năm và vẫn còn đang tiếp diễn, báo chí cần thể hiện trách nhiệm xã hội, sự chung tay một cách tích cực, hiệu quả. Đó là cách mà báo chí tạo ra giá trị với cộng đồng và xã hội./